

УДК 792.8; 793.3

ГОПАК ЯК ОДИН З ФЕНОМЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО ТАНЦЮ

Надія КІПТІЛОВА

*Кафедра режисури та хореографії,
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Вигін, 1/13 м. Львів, Україна, 79035,
тел.: (+38032) 270-51-51, (+38063) 214-03-82, e-mail:nadijsja@yandex.ua*

Проаналізовано історію зародження гопака як військово-обрядового дійства та його трансформацію і становлення у народній танцювальній творчості як невід'ємної частини українського мистецтва. Визначено порівняльну характеристику гопака як сучасного бойового мистецтва та українського народного танцю.

Ключові слова: український танець, гопак, бойовий гопак, гопаківець, козак.

Незважаючи на постійні посилені інтеграції характерних ознак культур народів світу, національно-своєрідні форми, відтінки віковичних культурних надбань не втрачають свого значення і сьогодні. Не стали винятком і традиції української національної хореографічної культури.

Український танець займає значне місце серед культурних надбань нашого народу. У танцювальних образах розкривається національний характер народу, відображено явища, взяті безпосередньо з його побуту та праці. Наявність яскравих побутових рис і особливостей, поєднаних з віртуозною технікою, надає українському танцю своєрідного колориту.

Мета статті – проаналізувати першоджерела походження та розвитку танцю гопак, перетворення зразків його виконання з більш імпровізаційного характеру у сталу сценічну композиційну форму.

Протягом багатомісячної історії народу українські танці збагачувалися і видозмінювалися. І до таких танців належить гопак, у якому знаходить своє відображення героїзм боротьби, національні традиції, культурні та мистецькі цінності українського народу. У традиційних рухах емоційного гопака збереглися не тільки духовність і містика глибини тисячоліть, але і гармонійна система стародавнього військового мистецтва наших предків. І завдяки цьому гопак знайшов своє втілення у двох формах: як танець та як бойове мистецтво.

До вивчення і дослідження гопака зверталися в різні періоди такі видатні діячі: Вадим Купленік [5] – дослідник українського національного танцю в усіх його формах і виявах від стародавніх часів до сучасності; Андрій Гуменюк [3] – дослідник українського народного танцю, етнограф, автор книги “Народне хореографічне мистецтво України”, яка стала першою ґрунтовною працею у галузі українського танцю, в основі якої лежить загальна характеристика зародження та розвитку хореографічного мистецтва та вивчення національних особливостей українських народних танців на підставі аналізу тексту, хореографії і музики; Володимир

Пилат [2] – український дослідник та знавець бойових мистецтв, засновник бойового гопака, один із авторів книги про відроджене бойове мистецтво українців “Традиції української національної фізичної культури” та автор книги “Бойовий гопак”, у якій, окрім бойової техніки, подано ґрунтовну історичну розвідку про витоки бойової культури українського народу, а також повністю розроблено правила змагань з бойового гопака, вимоги до рівнів майстерності та світоглядну концепцію сучасного українського лицаря.

Одним із важливих питань є дослідження значення слова “гопак”. Переважаючою думкою є твердження, стосовно якого ця назва походить від слова “гоп”. В одному з найдавніших словників української мови термін “гопак” визначено як різновид танцю, а вигук “гоп” ототожнено із стрибком [1, с. 103]. У цій же праці можна знайти термін “гопак” у значенні стрибок.

Слово “гоп” у сучасній українській мові визначається, як звуконаслідування, яким супроводжується стрибок, притупування в танці. Етимологічний словник української мови подає стосовно цього таку інформацію: “Гоп (вигук), гопа, гопашеньки, гопати, гопкати, гопцювати, гопак (танець), гопи і гопки “стрибки в танці” (вдарити в гопи “танцювати”)” [2, с. 20]. Існує ще одне твердження про те, що слово гопак поряд із українським “гоп”, одночасно походить і від німецького *horp*, *hors*, пов’язане з *hurfen* – “стрибати” [2, с. 21].

Історію виникнення гопака пов’язують з бойовими тренуваннями козаків Запорозької Січі у XVI–XVIII століттях. На думку дослідника козацьких танців Вадима Купленика, попередником гопака був танець козак – боротьба характерів, відкритий вияв емоцій, змагання у силі, вправності й творчій фантазії [5]. Це був імпровізаційний танець для відображення благородного двобою – один чоловік приймав виклик іншого, і вони починали “вистрибувати”, “робити вихиляси”, “витинати голубці”, “забивати гопака” та “сідати гайдука” – хто кого перетанцює. Та попри імпровізаційність, танцювати теж треба було вчитися. Досвідчені козаки знали логіку танцю: вони починали рухатися повільно, відкриваючи танець простими кроками і закінчуючи наскоками й карколомними стрибками. Танцюристи взаємодіяли один з одним, намагаючись відчути партнера, розкрити його задум, підлаштуватися під нього. Це все відбувалося під акомпанемент бандури, кобзи або під приспівки, які самі танцюристи й викрикували. Іноді в руках з’являлася зброя, як-то шаблі, пістолі, рушниця чи списи. У танці можна було підготувати молодь до справжнього бою, який чекав на неї в поході. Більше того, танець став регулятором соціальної організації козацтва. Як пише дослідник українського танцю Олександр Колосок, коли в війську виникали усобиці, гетьман брав у руки булаву, виходив у коло, попередньо піднісши козакам по чарці горілки, і починав танцювати. Кожен, хто приєднувався і виходив у коло заводити танок – давав символічну згоду на послух гетьманові [4].

Після ліквідації Запорозької Січі в 1775 році, як пише Вадим Купленик, Катерина II своїм указом скасувала не лише Січ, а й саму назву “запорозьких козаків”. Козацтво розпорошилося по селах і містечках, частина втекла за Дунай, а багато почало займатися промислом і чумацтвом. Серед чумацтва, життя якого певною мірою нагадувало козацьке, найдовше зберігся оригінальний танець козак. Найчастіше вони на базарах і ярмарках, танцюючи, “доводили” один одному свій хист і козацьку вдачу [5].

У другій половині XIX ст. був започаткований професійний український драматичний театр. Українські танці стають справжньою окрасою драматичних вистав, захоплюючи глядача силою темпераменту, веселістю, багатством лексики й усіма якостями, які виробилися ще в козацькому танці. Гостинні поїздки українських драматичних труп по великій Російській імперії рознесли славу цих танців, які називалися гопаками. Слова “козак”, “Запорозька Січ” царська цензура не пропускала. Так зник з репертуару в театрах цей популярний колись танець. Отже, танець козак змінив гопак, який зберіг деякі риси козацьких танців, але перетворився уже в інше явище української культури [5].

Сьогодні ми чуємо про “бойовий гопак” – бойове мистецтво, яке стало поширеним наприкінці XX століття. Це система гармонійного розвитку особистості, яка передбачає, окрім спортивної підготовки, ще й володіння традиційною зброєю, обов’язково спів, гру на музичних інструментах, ораторське мистецтво, написання віршів, вивчення кількох мов. Особливу увагу приділено розвитку розумових та духовних якостей особистості. І один із подвижників відновлення бойового гопака, Володимир Пилат, упродовж сімнадцяти років вивчав східні мистецтва двобою, зокрема, карате, а з початку 80-х років XX століття розпочав дослідження українських танців. Взявши за основу гопак і метелицю, новатор виявив низку елементів, схожих з бойовими мистецтвами й характерних лише для українських танців. Східні бойові техніки та танцювальні рухи В. Пилат поєднав з традиційною школою самозахисту, що побутувала на Галичині, і таким способом створив нове, суто українське, бойове мистецтво, яке отримало назву “бойового гопака” [4].

Напрацьовані матеріали про національні традиції фізичної культури українців було викладено у його книзі “Традиції української національної фізичної культури” (1991), а книга “Бойовий Гопак” (1994) була повністю присвячена лицарському мистецтву України і в широких колах української громадськості названа його букварем. В окрему розділі книги розглянуто проблеми гармонійного розвитку особистості, поєднання фізичного вишколу із духовним самовдосконаленням, світоглядними засадами воїна-патріота, оборонця свого роду і свого народу [2].

Протягом останніх років XX століття бойовий гопак швидко порився по всій Україні. У 1997 році В. Пилат створив у Львові Центральну школу бойового гопака, яка займається популяризацією гопака в Україні.

У школі утверджено чотири напрями розвитку бойового гопака: оздоровчий, фольклорно-мистецький, спортивний і бойовий.

Оздоровчий – ідеально підходить людям із вадами здоров’я, які шукають шляхи для гармонійного розвитку тіла, розуму і духу. Оздоровчим гопаком займаються люди похилого віку, які з огляду на вікові особливості не можуть активно навантажувати тіло.

Фольклорно-мистецький – орієнтований на творчі особистості, котрі прагнуть максимально проявити свої здібності, беручи участь у фестивалях, презентаціях та інших показових програмах в Україні та за її межами. Фольклорно-мистецький гопак приваблює молодь, яка любить зніматись в кіно і мріє про акторську професію.

Спортивний напрям розрахований на активних і наполегливих людей, які через утвердження бойового гопака на українських та міжнародних між стильових змаганнях прагнуть утвердити славу українського лицарства, відродити козацьку завзятість, правдоборчий дух та лицарське благородство.

Бойовий напрям окреслює шлях українського лицаря, який визначився, крокує шляхом захисника Вітчизни, жертвовно служить Україні та сприяє утвердженню

правди і добра. Він гармонійно розвинув у собі три чинники сили: духу, розуму і тіла, та скеровує свою діяльність на утвердження рівності, братерства, миру і любові в ім'я процвітання нашої держави. Цей напрям передбачає володіння різними видами зброї, а також енергетичними практиками, відкриттям третього ока, трансцендентальною медитацією, підняттям кундаліні та практикоююсаматхі.

“У бойовому гопаку відпрацьовано навчально-виховна система, в якій утверджено сім рівнів майстерності і чотири напрямки розвитку. Перші три рівні майстерності учнівські: “Жовтяк”, “Сокіл” і “Яструб” (які відповідають III, II та I спортивним розрядам єдиної кваліфікаційної системи України), проміжний – “Джура” (відповідає кандидату в майстри спорту єдиної кваліфікаційної системи України) та мистецькі – “Козак”, “Характерник” і “Волхв” (які відповідають званням майстер спорту, майстер спорту міжнародного класу та заслужений майстер спорту). “Волхв” є найвищим ступенем, де відбувається перехід від чистої фізичної роботи в площину розумової боротьби, духовної та енергетичних практик” [7].

Гопаківець – це новітній лицар України, гідний слави своїх далеких предків, шлях якого лежить через жертвне служіння своєму народові. Ким би він не став у житті, завжди і всюди його призначення – прославляти і захищати своє рідне [7].

З інтерв'ю, що взяв історик І. Чернописький у В.Пилата, на запитання, які основні філософські орієнтири бойового гопака, головний гопаківець відповів: “Міфологічна концепція “бойового гопака” орієнтована на арійське походження українського народу та його арійську спадщину. Філософська концепція збудована на кращих здобутках національної еліти українського народу. Головні орієнтації: правдобрства, потужна звияга з силами темряви і зла в ім'я торжества добра і любові – позитивної творчої сили, що сприяє розширенню всесвіту, творенню найдосконаліших форм життя, трансформації тілесного в духовне” [6].

Гопак як танець належить до побутових танців українського народу. Характерні риси гопака – сила і спритність, героїзм і благородство. У своїй основі – це імпровізаційний танець, який виконували лише чоловіки. У народі гопак танцюють так, щоб виконавці не заважали один одному. Поряд із цим гопак можуть виконувати один (обов'язково чоловік), двоє, троє і більше танцюристів. Перших змін гопак зазнав, коли партнеркою чоловікові стала жінка. Вона надала цьому танцю шляхетності, грації та елегантності.

У сценічній обробці він має відповідну композиційну структуру, яка складається з окремих танцювальних фігур, що в чергуванні утворюють його орнаментальний малюнок. Танцюристи пересуваються парами по колу, хлопці змагаються у спритності та наполегливості. Дівчата весело їх заохочують до нових трюків, і, відокремившись, скромно і гідно танцюють ліричну частину. Потім знову вступають хлопці – це шквал віртуозних присядок (гайдук), широких стрибків і всіляких примхливих обертань. Ці та інші характерні рухи танцюристи намагаються виконати блискуче, вкладаючи в них усе своє вміння та здібності. Фінал гопака бурхливий, веселий, феєричний і темпераментний. Проте гопак завжди відзначається героїчним забарвленням.

Нова історія гопака почалася зі створення у 1940 році ансамблю пісні і танцю України, який очолював Павло Вірський. Саме цей балетмейстер створював академічні танцювальні композиції на основі класики і традиційного фольклору, і поставив той знаменитий гопак, яким до тепер завершує концерти академічний ансамбль танцю України його імені.

Сучасний гопак використано в операх – “Сорочинський ярмарок” Модеста Мусоргського, “Мазепа” Петра Чайковського, “Майська ніч” Миколи Римського-Корсакова, “Запорожець за Дунаєм” Семена Гулака-Артемовського, а також у кількох балетах – “Горбоконики” Цезаря Пуні, “Тарас Бульба” Василя Соловйова-Сєдого, “Гаяне” Арама Хачатуряна, “Маруся Богуславка” Анатолія Свечнікова та інших і внесено до програми танцювальних ансамблів та солістів [3, с. 110]. Відомі українські письменники та поети у свої творах також згадують гопака: Іван Котляревський “Енеїда”, Тарас Шевченко “Назар Стодоля”, Марко Кропивницький “Неводник”, “Титарівна”, Маркіян Шашкевич “Олена”, Олекса Стороженко “Марко Проклятий”.

Дослідження першоджерел походження та розвитку танцю гопака, трансформація його виконання з більш імпровізаційного характеру у сталу сценічну композиційну форму, дає можливість у повному обсязі зрозуміти, осмислити його багатий хореографічними малюнками, танцювальною лексикою, віртуозністю техніки зміст, його історичне значення для українського народного танцювального мистецтва окремо та для хореографічного мистецтва загалом.

В Україні немає жодного ансамблю народного танцю, у репертуарі якого не було би танцю гопака. Завдяки цьому у кожній країні світу його знають як візитну картку України. Та далеко не всі, дивлячись на козацький запальний танець, здогадуються, що у традиційних рухах збереглися не тільки духовність і містика глибини тисячоліть, а й гармонійна система древнього військового мистецтва наших пращурів. Недаремно ж говориться, що все нове – це добре забуте старе, а в цьому випадку збережений для нас у танці комплекс бойових і спортивних вправ.

Список використаної літератури

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / П. Білецький-Носенко. – К. : Наукова думка, 1966.
2. Приступа Є. Традиції української фізичної культури (Ч. I) / Є. Приступа, В. Пилат. – Львів : Троян, 1991. – 104 с.
3. Гуменюк А. Народне хореографічне мистецтво / А. Гуменюк. – К. : АН УРСР, 1963. – 234 с.
4. Довгопол Н. З історії козацького танцю / Н. Довгопол. – Режим доступу : <http://re-mag.com.ua/uncategorized/cossacs-dance-gopak.html>
5. Купленник В. Козацький танець. Нариси з історії українського народного танцю / В. Купленник. – К., 1999. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://hopak.ho.ua/boh/dans/bookstan/kozak.html>
6. Віче Борислава. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://viche-boruslava.org.ua/index.php?dn=bojovujgopak&to=art&id=4>
7. Гопака. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу – <http://www.hopalo.org/gopak>.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2014

Прийнята до друку 23.04.2014

GOPAK AS ONE OF THE PHENOMENON OF UKRAINIAN DANCE**Nadia KIPTILOVA**

*Department of directing and choreography,
Lviv National Ivan Franko University
str. Vygin, 1/13, Lviv, Ukraine, 79035
tel.: (+38032) 270-51-51, (+38063) 214-03-82; e-mail: nadijsja@yandex.ua*

The article examines the history of the origin gopaka as a military ritual action and its transformation and becoming a folk dance art as an integral part of Ukrainian art. Determined by comparative analysis gopaka as a modern martial art and Ukrainian folk dance.

Key words: ukrainian dance, gopak, combat gopak, gopakivets, cossack.

ГОПАК КАК ОДИН ИЗ ФЕНОМЕНОВ УКРАИНСКОГО ТАНЦА**Надежда КИПТИЛОВА**

*Кафедра режиссуры и хореографии,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Выгон, 1/13, г. Львов, Украина, 79035,
тел.: (+38032) 270-51-51, (+38063) 214-03-82; e-mail: nadijsja@yandex.ua*

Проанализировано историю зарождения гопака как военно-обрядового действия и его трансформацию и становление в народном танцевальном творчестве как неотъемлемой части украинского искусства. Определено сравнительная характеристика гопака как современного боевого искусства и украинского народного танца.

Ключевые слова: украинский танец, гopak, боевой гopak, гopakивець, казак.